

Dil ve Toplum Hayatı

Dil, insan hayatında merkezi bir konumdadır. Düşüncenin ses kalıplarına bürünmesi ve bunun üzerinden insanoğlunun bir anlam dünyası inşa etmesi. Ses tonlarının tınılara bürünmesi, söz, şiir ve müzik haline gelmesi. Düşüncenin duyulara aksetmesi ve oradan gönle yol bulması, duygulanımın (hissiyat) ortaya çıkması. “(Duymanız için) kulaklar, (görmeniz için) gözler ve (duygulanım için) gönüller var ettik!” ayetinin sırrının kendini göstermesi hali.

Bize dili ilk önce ve en güzel haliyle öğreten varlık, merhamet ve meveddetle kuşanmış analarımız oluyor. Onun için ‘ana dili’ diyoruz. Kadınların, erkeklere nispetle daha fazla konuşkan olması ve kelime dağarcıklarının fazlalığı Allah’ın hikmet sıfatının tecellisi olsa gerek. Her bir kelimenin bir varlığa karşılık gelmesi (vaz’), işaret ettiği o varlığın maddi-manevi yönleri üzerinden kelimelere yüklediğimiz ses tınlarını analarımızdan öğreniyoruz. Aynı zamanda bizi soyut düşünce dünyasına açan, oraya kulaç atmamızı sağlayan kelimeler (isimler), aklımızı çalışır kılan, düşünen canlı yapan örgülerdir. Dildeki teleffuz biçimi bizde bazı muhtelif hareket (jest-mimik) biçimlerine de yol açıyor. Konuşurken ses tonlarımızın değişim biçimleri ve ona eşlik eden el kol yüz hareketi, düşüncelerimizin konuşmaya akseden yönleri oluyor.

Akletme, varlık alanında ‘var’ kabul ettiğimiz şeylere dair kelimeleri (isimleri) akl’a rabtetme, ‘bağlama’ fiilinin adıdır. Her bir kelimenin alanını belirliyoruz, ona bir sınır (had-hudûd, terim/terminos) çiziyoruz. Böylece her bir kelime bir ‘şey’i ifade etmiş oluyor ilk konulduğunda. Daha sonra o da tıpkı bir canlı gibi büyüyor, genişliyor, hayat buluyor, meyveye duruyor, yaşlanıyor ve hayat sahnesinden çekiliyor (asıl, yan, mecaz anlamlar, anlam genişlemesi, anlam daralması vb). Üzerinde hangi manaya işaret ettiği hususunda ittifak ettiğimiz kelimeler, bize düşünce ve günlük hayatta bir disiplin, program, düzen sağlıyor. Bu açıdan kelimeler üzerinde hemfikir olmak, anlaşmamızın temel zeminini teşkil ediyor (İSTİLAH/sulh). Kelimeler üzerindeki kargaşa, kavgayı da beraberinde getiriyor. Bu açıdan kelimeler-kavramlar üzerinde sulh ve esenliğin sağlanması öncelikli bir konudur. ‘İstilah’ demek, kelimelerde sulh üzere bulunmayı içeriyor. Söz konusu sulhu bozan kelime tahrifçileri her zaman ve zeminde olmuştur. Yerleşmiş kelimeleri tahtından edip onlar yerine başka kelimelere kendi bozuk düşünce ve dünya görüşlerini yüklemek isteyenlerden söz ediyorum.

Kelimeler ve konuşma biçimi ile ilgili ne çok deyim, deyiş var güzel Türkçemizde. ‘Tatlı dil/söz, yılanı deliğinden çıkarır’, ‘tatlı yiyelim, tatlı konuşalım’, ‘üslûb-ı beyân, aynı ile insan’. Bu açıdan normal şartlarda sözlerin güzelliği, aynı zamanda iç dünyanın da güzelliği sayılmıştır. Dili kendilerinden öğrendiğimiz analarımızın, evlatlarına yapacakları en büyük güzelliklerden biri, güzel konuşmayı onlara öğretmeleridir diyebiliriz. Zira güzel konuşmak, nice olmazları oldurur. Allah Teala, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’a, ‘Firavn’a gittiğinizde güzel/yumuşak sözlerle konuşun (kavl-i leyyin)’ buyurmuş. Yunus Emre’nin şu şiiri bunu özetler mahiyettedir:

Keleci¹ bilen kişinin, yüzünü ağ ede bir söz.
Sözü pişirip diyenin, işini sağ ede bir söz.

Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı,
Söz ola ağulu aş, bal ile yağ ede bir söz.

Kişi bile söz demini, demeye sözün kemini,
Bu cihân cehennemini, sekiz uçmağ ede bir söz.

Kur'an'da, aile fertlerinin kendi aralarında konuşmalardaki hitaplara dair hoş örnekler vardır. "Ey babacığım", "Ey oğulcuğum", "göz nuru" gibi ibareler bize, kimlerle ne şekilde konuşacağımızın da ipuçlarını verir. Öyle ya, ev içi giysisi ile ev dışı giysi nasıl farklı ise günlük hayattaki hitap şekli de buna göre şekillenir. Sevgi ve sevinç halleri ile öfke nöbetlerinde bile ne şekilde konuşacağız? Edepli olabilecek miyiz? Öfkemizi denetleyebilecek miyiz? Yeri geldiğinde 'susma orucu' tutabilecek miyiz? Her şeyden evvel, sufi düşüncede sözü az/miktarında söyleme (killet-i kelâm) bahsini günümüz açısından anlayabilecek miyiz? Bunlar mühim konular. Günümüz şartlarında kafa karıştıran, şuuru bulandıran o kadar çok görüntü var ki! Sanal dünya bu açıdan insana sürekli lüzumsuz meseleler boca eden bir görünüm de arzedeabiliyor (vesvâs-ı hannâs). Günümüzde aile içi anlaşmazlıkların, kavga ve hatta (Allah muhafaza) ayrılımların sebeplerinden biri, 'dil terbiyesi' eksikliğinden değil mi? "Her duyduğunu söylemesi, kişiye günah/vebal olarak yeter!" şeklindeki Nebevî uyarıyı günlük hayatımızda (özellikle sosyal medya denilen mecralarda) nasıl anlamalıyız?

...

Grammar/gramer kelimesi, 'baston' manasına da gelmektedir. Güzel söz söyleme ile bir toplumu idare etme arasında bir ilgiden söz edilir. Bu açıdan Hz. Musa'nın bastonu (âsâ), hem bir fiziki realite hem de sembolik anlam taşır. Toplumunu idare edebilecek kişide aranan en temel özelliklerden biri, güzel konuşabilme yeteneğidir (fesâhat). Hz. Musa dilindeki kekemelik (ukde) yüzünden, güzel konuşabilen kardeşi Hz. Harun'u yanına yardımcı olarak talep etmiş Cenâb-ı Hak'tan. Hem kendi toplumlarına hem Firavn'a güzel sözle konuşma imkanına ermişler böylece. Onun için gramer'in, bir dili ve toplumu düzene koyma manasında düzenleyici rolünden söz edilir. Hz. Peygamber'in, Arapların en güzel konuşanı olduğu, konuşurken dilinden dökülen sözlerin inci misali gönüllerde parıldadığı siyer kitaplarında kayıtlıdır. Kur'an'ın, Arapçanın gramerini düzene koyan bir kitap olduğunu da hatırlayabiliriz.

Güzel söz, gönle yol bulur. 'Söz uçar', yazı ise kalır. Eski bilgelerin bize mühim sözleri kaldı (fragman). İnsanoğlu, güzele-güzelliğe meftundur. Güzel olan her şey, diğerlerini kendine cezbeder. O cezbeye tutulanlara meczûb diyoruz. Dilde fesahat da böyledir. Güzel konuşanlar bir cazibe oluştururlar çevrelerinde. İnsan hayatında gönle hitap eden, kişi ile hemhâl-hemdert-hemrâh olan birkaç kişinin bulunması sanırım bu dünyadaki en büyük zenginliklerdendir. Buna mukabil 'kem söz, sahibine ait' olsa da gönülde yara ve iz bırakır. Öyle ya, 'kelm' kökünden gelen 'kelime'nin anlamlarından biri de 'yaralamak, iz bırakmak' manasında imiş.

¹ Keleci: Sözü düzgün ve güzel söylemek.

Muhtelif dillerde 'argo' sözlükleri de vardır. Okurken mahcubiyet duyacağınız, yakası açılmamış nice kem söz ve kelime. El izi mi, dil izi mi daha kalıcı ve yaralayıcıdır? Yıllar geçse de unutulamayan nice kötü söz vardır insanların gönüllerini tırmalayan, onları öfke nöbetlerine sevkeden. Bu açıdan 'dile sahip olmak' ne kadar mühim. Dil yangınına (gyıbet) sebebiyet vermek, ona bulaşan nice kişiyi de mahveder. Söz ağzından çıkmadan sana esirdir, senden çıktından sonra sen ona esirsin derler. Mühim olan, 'iki kulak bir ağız içindir' sözüne itibar etmekten geçiyor.

Hemen her ülkede dil-edebiyat dersleri, dergileri, fakülteleri bulunmaktadır. Söz dizimi üzerine ne çok mürekkep harcandı. Derleme, etimoloji, terminoloji gibi alanlarda nice sözlükler kaleme alındı. Yerine göre etkili konuşmayı nasıl yapabiliriz üzerine çeşitli metotlar geliştirildi. Şiirler söylendi, ezgiler ve türküler bestelendi. Yeni icatlar için yeni kelimeler türetildi. Süreç devam ediyor. Mühim olan gönül dünyamızı güzelleştirecek etkili, munis, selis, halis kelimelerle meramımızı ifade edebilmek. Acaba bu türden kelimelerle düşünce ve dilini güzelleştirebilmenin kaynağı/menbaı nedir? Eskiler bunu bilgelikte bulmuşlar. Eski bilgiler (hakîmler), hikmet üzere olmayı, merhamet ve adaleti esas almayı, mahabbet ve meveddeti gönüllerimizde sürekli diri tutmayı öğütlemişler. Bu düşüncede olanlar tarih boyu kendilerine özgü bir dünya kurmaya çalışmışlar. Eserleriyle, yaşamlarıyla, nasihatlarıyla 'yaratılanı Yaratan'dan ötürü', her şeye rağmen, sevebilmeye çalışmışlar. Çilehaneler, ribatlar, zaviyeler, dergahlar, hângahlar tarih boyunca gönlü zenginleştiren ve insanlara mahabbetle bakmayı öğreten yerler olmuşlar. Hayata güzel gözle bakabilmeyi anlatmışlar. Anladığım şudur; güzellik önce gönülde sofrasını kurar, oradan dile dökülür. 'Şerbet, dilinden dökülendir' demiş Taptuk Emre. Eskilerin ifadesi ile 'dervişin fikri ne ise zikri/dile getirdiği de odur.'

Müdevvenât (klasik kitaplar), bize insanın 'öfke/gazap', 'istek/şehvet' ve 'akıl' yetileri olduğundan söz eder. Günümüz gidişatı insanın ilk iki yetisine hayli cömertçe imkanlar sunuyor. Bunun neticeleri ise haberlere birer acı olarak da düşebiliyor. İnsanımız 'akıl'a işaret ediyor ve buna özgü nice kurum ihdas etti-ediyor. Peki 'gönül' ne olacak? Gönlü inşa etmeden düşüncede 'hikmet'e, diğer yetilerde 'ıffet ve şecaat'e, hayatımızda ve sözlerimizde merhamete, mahabbete ve sohbe yol bulabilecek miyiz? Sözü, Yunus Emre'mize bırakalım:

Gönül, Çalab'ın tahtı;
Çalab, gönüle baktı.
İki cihan bedbahttı!
Kim gönül yıkar ise...